

Svenska reseskildringar av Balkan

Miošić, Marta

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:843117>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-13**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

ZAGREBS UNIVERSITET
FILOSOFISKA FAKULTETEN
INSTITUTIONEN FÖR SKANDINAVISTIK

Marta Miošić

Svenska resenärers skildringar av Balkan

Examensarbete

Handledare:

Janica Tomić, fil. dr.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
2. Reseskildringar	1
3. Västerländsk diskurs på Balkan	3
3.1. Konstruktion av Balkan	3
3.2. Vad är Balkanism?	5
4. Balkanism i svenska reseskildringar	9
5. Slutsats	12
6. Sažetak	13
7. Litteraturförteckning	14

1. Inledning

Målet med det här examensarbetet är att försöka förklara den mentala bilden av Balkan konstruerad av den utvecklade delen av Europa – Västeuropa. En rik källa för att beskriva den Balkan föreställningen är reseskildringar. Genom att analysera reseskildringarna av Balkan kan vi faktiskt lära oss mycket om mentaliteten och kulturen i det land skribenten kommer från, men också mycket om mentaliteten och livsstilen hos invånarna i det land som besöks. Dessutom, det som är viktigast för oss i samband med detta examensarbete, ger reseberättelser oss en inblick i det besökta landet i andras ögon. Syftet är att förklara termer som *balkanism* och *det Andra* genom att examinera några av teoretiska texter samt några konkreta exempel på svenska reseskildringar av Balkan.

2. Reseskildringar

Den kroatiska litteraturteoretikern Milivoj Solar definierade reseberättelser som en litteraturvetenskaplig genre. Bortsett från att reseberättelser bidrar oftast till geografi och etnografi, betonar Solar också den litterära dimensionen av reseberättelser. En reseskildring, förutom enbart en beskrivning av de besökta länderna, kan också vara en möjlighet att skriva intryck, upplevelser, erfarenheter och känslor på ett konstnärligt sätt. På detta sätt tar reseskildring ofta en sagolik form och närmar sig en roman eller essä (Solar, 2005:225). Sonja Miladinović presenterar i sitt arbete ett problem inom resebeskrivningsgenrens poetik. Hon definierar reseberättelser som ”en genre som gör anspråk på att vara en objektiv och trogen beskrivning av verkligheten. Det är dock självklart att författaren av reseskildringar bara synes vara en objektiv förmedlare av det man sett, hört och upplevt.“ (Miladinović, 2005:673). Hon påpekar nämligen att resenären/skribenten förvandlar det besökta landet och kulturen till ett språkligt material/text/diskurs, till en mänsklig konstruktion som inte är väsentligen objektiv och trovärdig. ”Man konstruerar den kultur och de länder man så objektivt påstås skildra.“ (ibid:674). Författaren och den skrivna texten är i ett subjekt-objekt förhållande. Således blir författaren det som är ”normalt”, hen blir normen, och beskrivningen av ett främmande land blir oundvikligen något nytt, exotiskt, konstigt och annorlunda. Författaren är direkt involverad i texten och förkroppsligar på detta sätt hen i sig sin kultur, beteendemönster, samhälle och seder. Det beskrivna landet och kulturen blir *det Andra* eftersom resenären inte kan och inte vet hur man ignorerar etablerade stereotyper, fördomar och antaganden (ibid:674). För att

förklara det citerar Miladinović också Susan Bassnet, en översättningsteoretiker och forskare inom jämförande litteratur, när hon säger att en reseskribent aldrig är en neutral och objektiv person, utan att hen alltid föritar sig på sin ursprungliga kultur på grundval av vilken hen manipulerar och formar texten hen skriver (ibid:674). Å andra sidan erbjuder Carina Lidström två liknande men också olika problem i sitt arbete *Reseberättelsen i Sverige* från 2017 som visar den kronologiska utvecklingen av reseberättelser i Sverige. Lidström påpekar att diskurser av reseskildringar varierar beroende på resans syfte och syftet med att skriva reseskildringen. Enligt henne finns det reseberättelser som målmedvetet innehåller ett element av subjektivitet och de som objektivt och företagsamt skildrar resan. De två problemen som hon presenterar är: vad är den exakta formella skillnaden mellan de objektiva och de subjektiva reseberättelser (1) och vad är den exakta definitionen av en resa (2)? Lidström erbjuder inte ett konkret svar på den första frågan på grund av reseberättelsers natur. Det faktum att ingen skribent av reseberättelser kan undvika att hans/hennes immanenta subjektivitet eller påverkan av stereotyper och fördomar gör skillnaden mellan de subjektiva och de objektiva mycket flytande. Innan Lidström besvarar den andra frågan problematiserar hon det faktum att resespektret kan vara stort. Faller en daglig pendling, lång frånvaro utomlands och en veckas turistresa i samma kategori? För att undvika komplikationer är svaret väldigt enkelt. Slutsatsen är att tanken på en reseberättelse bygger på en berättelse om en annan del av världen från skribentens perspektiv, oavsett hur lång resan tar (Lidström, 2017). Dean Duda citerar i sin bok *Kultura putovanja* [Resekultur] James Clifford i ett försök att definiera termen ”resa”. Han definierar resor som en kulturell jämförelse som är resultat av ens historia, samband med kön, ras och klass, förkunskaper, dokument osv. Klass, kön, ras och litteratur är enligt honom oskiljaktiga delar av en resa (Duda, 2012:16). Denna definition av resor indikerar att resor, förutom att vara en ganska bred term, verkligen inte är en objektiv handling, utan att resenärens livskontext, men också målplatsens sociokulturella sammanhang påverkar i hög grad resenärens uppfattning. Denna definition avrundar också Miladinovićs och Lidströms tankar genom att hävda att andra åsikter, egna antaganden såväl som inrutade föreställningar om en plats, gör resor och samtidigt reseberättelser en jämförelse. Jämförelsen leder direkt till att landet man reser till betraktas som främmande, okänt och annorlunda, med andra ord, *det Andra*.

3. Västerländsk diskurs på Balkan

3.1. Konstruktion av Balkan

För att förklara konstruktionen av Balkan är det viktigt att påpeka utvecklingen av reseskildringarnas natur och deras analytiska betydelse. Carina Lidström förklarar att i början användes reseberättelser mest för att beskriva vissa konstiga fenomen och saker i avlägsna delar av världen, något som resenärers kultur inte var van vid (Lidström, 2017). Hon påpekar också att mottagarna av reseskildringar var medvetna om den oundvikliga subjektiviteten, så att reseskildringssgenren tvingades göra sig trovärdig och övertygande. För att öka sin trovärdighet började reseskribenter använda detaljerade beskrivningar med hänvisning till andra vittnen, andras erfarenheter och andra discipliner. Förutom kraven på äkthet fanns det, å andra sidan, också krav på en viss trivialitet och underhållning i reseskildringar för att roa läsekretsen. Dessa två tendenser är ständiga spänningar i reseberättelsegenren. På grund av det förändrades reseberättelsers natur på 1850-talet. De var inte längre vetenskapligt specifika, utan reste forskare och skrev i syfte att beskriva expeditioner. Reseskildringar har därför blivit en hybrid av vetenskapliga rapporter och triviala beskrivningar för publiken (ibid.).

I sitt arbete betonar Sonja Miladinović att de exakta gränserna för Balkan är mycket svåra att bestämma, först och främst eftersom området som omfattas av namnet Balkan har förändrats historiskt. Förutom de geografiska, finns det ett antal kulturella och historiska faktorer som påverkar avgränsningen mellan länderna på Balkan och länder utanför Balkan. I tidiga svenska reseberättelser, som författaren påpekar, trodde skribenterna att Balkan började även från Österrike eller Ungern, men idag är de länderna som anses vara Balkanländer Turkiet, Slovenien, Montenegro, Serbien, Rumänien, Makedonien, Kroatien, Grekland, Bulgarien, Bosnien och Hercegovina och Albanien (Miladinović, 2005:674). Miladinović hänvisar till Larry Wolff och säger att klyftan mellan öst och väst, dvs. uppdelningen av Europa i västra och östra, ägde rum på 1700-talet och att öst, särskilt Balkan, fick många negativa konnotationer. I sin bok *Imagining the Balkans* från 1997 betonar Maria Todorova också att Balkan uppfattades i andras ögon och fortfarande uppfattas som "en bro" mellan öst och väst, dvs. mellan Asien och Europa. Balkan tillhör i princip geografiskt väst (Europa) men innehåller många egenskaper och element av öst (Asien). Balkan blir således en blandning av öst och väst som inte tillhör någon sida och förblir ofullständig och halverad (Todorova, 2009:16). Miladinović anmärker liksom Todorova att många reseskribenter ser Balkan som ett område i

periferin av öst och väst som varken tillhör öster eller väster. I detta hittar hon orsaker till ofullständighet och instabilitet på Balkan (Miladinović, 2005:677). För utländska reseförfattare var Balkan intressant och mystiskt men också skrämmande (ibid:675) och i början av 1900-talet började balkanfolk definieras som ”ociviliserade, barbariska, krigiska och besatta av sitt förflutna“ (ibid:677). Maria Todorova förklarar en sådan förståelse av balkanfolk och Balkan i allmänhet i sin bok med *balkanism* som det dominerande kännetecknet för de konstruerade västerländska diskurserna om Balkan.

3.2. Vad är Balkanism?

Todorova kallar termen *balkanism* för ett europeiskt nedsättande ord som har blivit synonymt till regression, underutveckling, barbarism och primitivitet. Dessa stereotyper som omfattas av begreppet *balkanism* uppstod som en följd av västlänternas besvikelse på Balkans avvikelser från den (västerländsk) normativa civilisationen och kulturen. Enligt Todorova eskalerade dessa fördomar under Balkankrigen (1912-1913) och de bekräftades under kriget i f.d. Jugoslavien i slutet av 1900-talet (Todorova, 2009:3-4). I sitt arbete citerar Miladinović definitionen av *balkanism* från Nationalencyklopedin ”Balkanism – uppdelning av folkgrupper i mindre, inbördes fientliga enheter“ (Miladinović, 2005:676), men å andra sidan innebär Todorova med denna term en typ av diskurs som har byggts på alla stereotyper under det förflutna och som nu har börjat fungera som ett lärt faktum som utan tvekan tillämpas på verkligheten (Todorova, 2009:19). Några exempel där *balkanism* uttryckligen tillämpas som en diskurs är kommentarer och artiklar från västlänningar om krig i Balkan. De tillskrev krigstillståndet i Balkan främst till den typiska balkan-aggressionen och vildheten och ansåg vild krigföring som en medfödd och mest dominerande egenskap av balkanfolk (ibid:3-7). Genom att beskriva och äckla Balkan och dess krig ignorerar de västerländska diskurserna ständigt alla krigskatastrofer (till exempel folkmord, förintelse) som begicks just i ”civiliserade” väst under världskrigen. De använder Balkan som ett slags ”alter-ego” som de tillskrivit alla de negativa elementen och bygger sin identitet i motsats till Balkan (ibid:38). När det gäller att skapa identitet i motsats till någon/något, liknar *balkanism* och Balkan ganska *orientalism* och Orienten, men i sin bok motsätter sig Todorova skarpt identifiering av Balkan och Orienten och försöker noggrant göra en åtskillnad mellan de två.

Edward Said, en av grundarna av postkoloniala studier definierade begreppet *orientalism* som en diskurs inom vilken västerländsk kultur är positionerad som överlägsen *den Andra* (Orienten). Denna diskurs används för att skildra öst och väst som fundamentalt olika för att legitimera västerländsk dominans över Mellanöstern (Matošević, Škokić, 2014:8). Todorova medger att det finns en viss komplementaritet mellan *balkanism* och *orientalism*, men att dessa begrepp är uteslutande lika och att *balkanism* definitivt inte är en lokal version av *orientalism* (Todorova, 2009:11). I sin bok *Polutani dugog trajanja* [Efterhängsna bastader] från 2014 drar Škokić och Matošević slutsatsen att Europas förhållande till Balkan för Todorova är mycket mer komplicerat än Europas förhållande till Orienten av den enkla anledningen att Balkan fortfarande är en oskiljaktig del av Europa (Matošević, Škokić, 2014:2).

För att göra det lättare att förstå Todorovas skillnader mellan Balkan och Orienten är det enklast att dela dem upp i fyra delar, i fyra kategorier. För det första existerar inte Balkan, till skillnad från Orienten, uteslutande som ett transcendent, imaginärt begrepp utan är den historiskt och geografiskt stabilt och konkret, det vill säga det existerar fysiskt som ett verkligt, materiellt faktum (Todorova, 2009:11). Å andra sidan är Matošević och Škokić kritiska mot den rumsliga konkretiseringen av Balkan, med hänvisning till författarna Lidström och Razsa. De två pekade på ett faktum att Todorova, i sin konkretisering av det geografiska området i Balkan, utesluter den exceptionella labiliteten och flexibilitet på Balkan-gränsen i norr. Todorova anser nämligen att en av de grundläggande egenskaperna av Balkan är det ottomanska arvet. Om man följer denna logik bör Balkan inkludera Ungern, som också var under det ottomanska rikets styre på en gång. Det faktum att Todorova ignorerar problematiken vid den nordliga gränsen till Balkan ges av Matošević och Škokić som det första exemplet på Todorovas ogrundade strategi (Matošević, Škokić, 2014:10-12).

Dessutom är den andra saken som Todorova anför som skillnaden mellan Balkan och Orienten mycket lik den ovan nämnda dikotomin mellan den imaginära Orienten och den verkliga Balkan. Orienten, som en relativt odefinierad föreställningsvärld, representerade för västerlänningar en exotisk, mystisk och spännande plats, eller helt enkelt – en utopi. Många eskapistiska och romantiska romaner med inslag av sagor, myter och legender har skrivits om denna avlägsna utopi (Todorova, 2009:13). Däremot, enligt Todorova, har Balkan aldrig förknippats med sådana positiva konnotationer, utan uteslutande negativa (de som innebär ocivilisation, oordning, arrogans...) med sällsynta undantag (ibid:14). Ytterligare nämner Todorova Orientens mycket frekventa förbindning med feminin exotism och ett slags ”dröm för män” (ibid:13-14), medan Balkan förknippades till stor del med grov och krigförande maskulinitet (ibid:15). Däremot märker Matošević och Škokić en annan förbiseende hos Todorova. De tror nämligen att den implicita erotisering av balkanfolket fortfarande existerar. De nämner betoning på skönhet och erotik hos män från Balkan som ett verkligt exempel på västerländska mäns förlorade maskulinitet (Matošević, Škokić, 2014:40). Förutom mäns sensualitet nämner de också ”erotiseringen av icke-västerländska kvinnor” inom genren ”kejsrlig kärleksroman skriven av kvinnor” (ibid:41) (Miošić, 2021:41; min översättning).

Därtill som den tredje skillnaden jämför Todorova Orientens integritet och fullständighet med Balkans hybriditet. Orienten, även om den var annorlunda, upplevdes i andras ögon som en komplett och autonom värld som är helt oförenlig och motsatt Väst. Å andra sidan upplevdes Balkan som en ”bro” (ett ord som också används av Todorova) (Todorova, 2009:15) mellan

öst och väst, Asien och Europa, men också metaforiskt som en bro mellan framsteg och efterblivenhet (ibid:15-16). I det följande pekar Todorova på alla aspekter inom vilka Balkan spelade roll av en bro. Medan västerlänningar ser Orienten som en ren *andra (det Andra)* som representerar det motsatta i alla aspekter, är Balkan en blandning för dem. Denna blandning innebär många kombinationer av raser, religioner och kulturer. För dem är det ett område med korsande tvetydigheter och motsägelser som de äcklar (ibid:18). Denna avsky, hävdar Todorova, är produkten av en omedveten uppfattning om oordning, blandning och den elementära tvetydigheten på Balkan som smutsig och farlig som strider mot normativa harmonimönster (Todorova, 1996:36-37). Todorova påpekar att Balkan alltid har ansetts vara ett område som bebos av olika raser som varken tillhör öst eller väst (Todorova, 2009:19). Vad beträffar religion jämför Todorova den fullständigt muslimska Orienten och Balkan där det finns en konstant dikotomi mellan islam och kristendom, men också en dikotomi inom kristendomen själv (katolsk och ortodox kyrka) (ibid:18). Enligt Todorova representerar Balkan för väst en bro där ras och religion möts och skapar en heterogen ”smutsig” massa, medan Orienten representerar en unik homogen värld (ibid:15). För att sammanfatta drar Todorova slutsatsen att orientalism handlar om skillnader mellan typer och balkanism betraktar skillnader inom en typ (Todorova, 1996:38).

Slutligen skiljer Todorova, som den fjärde sak, Balkan från Orienten inom kolonialiseringsaspekten. Todorova betonar det faktum att Balkan, till skillnad från Orienten, aldrig har varit koloniserad och att Balkan därför inte kan talas om inom postkolonialismens ram, medan Orienten måste talas om inom denna ram. Det som ytterligare förstärker hennes argument, enligt henne, är det faktum att Balkan är en del av Europa som hindrar möjligheten till klassisk kolonialisering och därmed placeringen av Balkan inom postkolonial diskurs (Todorova, 2009:16-17). På grund av periferin där Balkan ligger och känslan av marginalisering och underordning, går Todorova med på kompromiss och förstår Balkan som ett halvkolonialt område (ibid:17). Škokić och Matošević motsätter sig starkt det kategoriska avvisandet av kolonialismens existens på Balkan. Enligt dem, även om Balkan aldrig var en koloni, var västerländska tendenser och beskrivningar av Balkan detsamma som de som gällde riktiga kolonier (Matošević, Škokić, 2014:38). Som ett exempel på sådana tendenser hänvisar Škokić och Matošević till Andrew Hammond, professor vid Brightons universitet som analyserar brittisk attityd till Balkan. Hammond motsatte sig också Todorova och ifrågasatte Balkan som koloni – är ockupationen av ett visst geografiskt område den enda indikation på kolonialism eller är existensen av imperialistiska geopolitiska tendenser och strategier inom en

diskurs tillräcklig för att betrakta ett område som en koloni (ibid:36). Därför är förekomsten av verkliga kolonier på Balkan irrelevant för dem eftersom Balkans område var samma i detta avseende som Orientens område i västerlänningars ögon, det vill säga de såg potential för sig själva i det området. Ett sådant sätt att icke-konkret erövra ett visst område kallar de i sin bok "narrativ kolonialisering", dvs. "litterär erövring" som oftast äger rum i reseberättelser (ibid:38-39). Som ett annat exempel på icke-konkret kolonialisering av Balkan nämner de det faktum att kritik av *balkanism* oftast förekommer i väst, och även om den dyker upp på Balkan måste författare till kritik söka sin legitimitet och frigörelse i väst, arbeten måste publiceras på främmande språk och certifieras av utländska universitet (ibid:21). Alienation av kunskap från de intellektuella från Balkan bekräftar på något sätt ytterligare existensen av starka stereotyper, dvs. *balkanism*.

Det faktum att balkanism som en speciell diskurs oftast förekommer inom vissa genrer (som nämndes tidigare) märktes också av Todorova. Todorova noterade att balkanism är tydligast inom vissa litterära områden, såsom reseberättelser, tidningsartiklar och politiska essän (Todorova, 2009:19) och hon exemplifierade detta när hon analyserade politiska kommentarer och artiklar under krig i Balkan (i början av 1900-talet och i slutet av 1900-talet) som använde sådant "balkansk beteende" i stor utsträckning för att visa vad var och är fel (ibid:4). Även om Todorova samt Matošević och Škokić skiljer sig åt i deras förståelse för likheterna eller skillnaderna mellan *balkanism* och *orientalism*, möjliggör deras olika tillvägagångssätt en verklig förståelse av *balkanism* som den västerländska diskursen om Balkan. Matošević och Škokić tror liksom Todorova att *balkanism* som en diskurs bygger på att observera och sedan beskriva den "riktiga" atmosfären på Balkan, utan att förstå hur denna diskurs deltar i skapandet av Balkan som den beskrivs (Matošević, Škokić, 2014:20). Oavsett orientalismens natur är Balkan en stereotyp mental bild som tjänar väst som ett alter-ego som de tillskriver alla negativa händelser och som ger dem en verklig inblick i det bakåtriktade, primitiva, regressiva och vilda.

4. Balkanism i svenska reseskildringar

Sonja Miladinović förklarar i sitt tidigare nämnda arbete som heter *På vift i den europeiska Orienten*, med hänvisning till olika exempel från svensk historia, förekomsten av balkanism som en speciell diskurs i svenska reseskildringar. Hon förklarar hur resenärer fann motivation för sina resor i möjligheten att lära något om det förflutna, men ännu mer i möjligheten att besöka och uppleva länder som inte var så utvecklade som deras. Arkitektonisk underutveckling inom Balkanstäderna, vilket innebär en slags blandning av det moderna och det orientaliska, inom vilket det som är modernt är uppenbart och onaturligt, förvånar och stör reseskribenten. Det som är modernt är onaturligt för att i denna outvecklade och bakåtsträvande atmosfär (beteende, levnadssätt, yttre utseende) passar inte arkitektonisk moderniseringsförsök och blir ett slags grotesk skildring. Reseskribenten vill uppleva just det, en förnyad avsky för blandningen och bristen på minimal civilisation (ohygieniska badrum, dålig mat och dryck osv.). Hen är inte intresserad av moderna och utvecklade aspekter, hen är intresserad av *det andra*, annorlunda och nytt (Miladinović, 2005:679). Underutvecklingen av Balkanländerna frestade dem och Balkan fungerade som ”ett etnografiskt museum” (ibid:678). Bortsett från att uppleva något konstigt och underutvecklat, var den frekventa anledningen till att resa till Balkanländerna politisk. Skribenter ville personligen uppleva situationen i Balkan för att bekanta sig med den politiska situationen och därmed bidra till de politiska debatterna i sina hemländer (ibid:679). Dessutom, efter andra världskriget, ville författarna uppleva kommunismen med egna ögon, och de var också mycket intresserade av kriget på 1990-talet i f.d. Jugoslavien (ibid:680).

Som påpekats tidigare i arbetet är ett av de vanligaste motiv som förekommer i reseberättelser på Balkan motivet av ”Balkans etniska mångfald” (ibid:681). Enligt Miladinović skrivs de mest intressanta delarna av en reseskildring i stunder när en reseskribent sitter och tittar på en massa olika människor som passerar honom/henne. Miladinović nämner beskrivningen av den svenska reseskribenten Dagmar Hellstam, som i sin bok *Strövtåg i det forna Jugoslavien* från 1998 beskriver mångfalden i Balkan. Hon beskriver zigenare i sönderrivna, ärvda och överdimensionerade kläder, liksom mörkhudade bönder från norr och bosnier som, säger hon, inte är svåra att identifiera (ibid:681).

Beskrivningar av balkanfolks grova och fula fysiska utseende, som är förknippade med deras okulturerade beteende, är mycket vanliga. Ett sådant exempel som nämns av både Miladinović och Todorova är exempel på en reseskildring av den svenska skribenten Marcus Ehrenpreis – *Österlandets själ* från 1926. Han beskriver balkanfolk som högljudda, aggressiva och rastlösa. Han beskriver kaos, buller och nervositet i deras dagliga livsstil. I sin bok kallar han dem till och med falska och korrupta. Förutom atmosfären och beteendet beskriver han också deras oattraktiva fysiska utseende ”låg panna, själlös blick, utstående öron, tjock underläpp” (ibid:682). Han kallar denna typ av människor ”den levantiska människotypen” (ibid:682). Denna typ innebär en befolkning i området från Balkan till Medelhavet som är resultatet av blandning av öst och väst. Han karakteriserar dessa människor som ”mångspråkig, förslagen, ytlig, opålitlig, materialistisk och framför allt traditionslös” (ibid:682). De har inte sin egen tradition att hänvisa till, utan bygger sin identitet och ”tradition” på identiteten av öst och väst. Enligt honom är dessa människor traditionellt och moraliskt ”hemlösa” och ”har icke frigjort sig från Österlandets laster och icke lärt sig något från Västerlandets dygder” (ibid:682).

Beskrivningarna av Kroatien, Slovenien och Bosnien av den svenska reseskribenten Gustav Sandgren är intressanta. I sin bok *Sköna landet Annorlunda* från 1961 anser han att det som är ”annorlunda” är deras politiska system (ibid:683). Det bevisar det faktum att *det Andra* började manifesteras för det mesta i politiska system och ideologier, dvs. i kommunismen (ibid:683). Sandgren skiljer befolkningen i Bosnien från resten av befolkningen i Balkan och tror att bosnierna är mycket mer mystiska och orientaliska. Han beskriver Baščaršija i Sarajevo, säljarna och varorna de säljer och avslutar att ”Sarajevos själ ännu endast tveksamt hör till västerlandet” (ibid:684).

Det som har nämnts tidigare är sambandet mellan Balkan och grov maskulinitet i motsats till den feminina och känsliga Orienten. Även om Škokić och Matošević inte håller med är det faktum att det finns svenska reseberättelser inom vilka män från Balkan blir en symbol för maskulinitet. En sådan reseberättelse är *Kors och Halfmåne* av Alfred Jensen från 1911. I sin bok beskriver Jensen äventyren av honom och en man från Balkan. Denna balkanman är stark, rådig, modig och mäktig. Jensen gör sig underlägsen och börjar skriva om Balkan på ett nästan lyriskt sätt (ibid:683). Denna maskulinitet är så kraftfull och invasiv att manliga reseskribenter, när de beskriver män, spelar rollen av en kvinna eller ”en mindre manlig” homosexuell. Balkanmän blir sedan en symbol för maskulinitet som är förknippad med det primitiva, instinktiva, djurisk (ibid:683).

Många reseskribenter påpekar att denna speciella ”känsla” på Balkan är särskilt närvarande på järnvägsstationer och gator (ibid:686). På dessa platser påverkas reseskribenter mest av stereotyper och kallar Balkan och balkanfolk primitiva, okulturerade, högljudda, oförskämda och obehagliga. Förutom beteende betonar reseskribenter ofta människors fula fysiska utseende, som tjocka läppar, breda näsor, låga pannor och stora öron (ibid:682).

Denna mentala bild av balkanfolk som fula och oförskämda människor syns i alla västerländska diskurser om Balkan, inklusive svenska reseberättelser. Det finns få undantag som försöker förstå denna speciella kultur på Balkan och som försöker hitta skönheten i äkthet i den andra kulturen. Ett sådant exempel är författaren Håkan Mörne, som i sin bok *Vackra, vilda Balkan!* från 1935 beskriver mötet mellan den ”moderna mannen” och balkanmannen (ibid:680). Balkanmannen förknippas med det naturliga, instinktiva och djuriska. Mörne kritiserar den primitiva uppfattningen om ett sådant livsstil och kultur som mindre värdefullt. Han vill uppleva vad det innebär att leva i kontakt med naturen och ge möjlighet till en annan kultur som skiljer sig från hans egen (ibid:680).

I alla de svenska reseskildringar räknas en typisk västerländsk uppfattning av något som de anser vara mindre värdefullt och sämre. Med hjälp av inrotade stereotyper och antaganden om livet på Balkan blir polarisering mellan öst och väst, dvs. mellan Balkan och väst, tydligare och Balkan blir ett mått på det som är fel, för det som bör undvikas (beteende, utseende, hygien, livsstil).

5. Slutsats

Balkanism som begrepp introducerades av Maria Todorova som förklarade dess pejorativa natur. Västerländska länder har skapat en stereotypisk mental bild av Balkan och dessa stereotyper, fördomar och sätt att tänka på Balkan har samlats under namnet *balkanism* och funnit grogrund i genren av reseberättelse. Tack vare reseskildringar som har en stark analytisk och didaktisk betydelse kan *balkanism* som fenomen tydligt ses, analyseras och därmed ordentligt kritiseras. Både Todorova och Matošević och Škokić erbjöd sin version av kritiken av *balkanism*. Även om deras åsikter skilde sig åt i vissa delar, som tidigare visats, pekar båda på vikten att bryta ner denna inrotade ”kunskap” om Balkan som inte har sitt ursprung i Balkan, men framkom hermeneutiskt och blev starkare och mer faktiskt med tiden. Vad som är vanligt under termen *balkanism* innebär att man tänker på balkanfolk som krigförande, aggressiva och extremt ociviliserade människor som lever på kanten av mänskligheten, på kanten av Europa och inte vill göra något för att förbättra deras ruttna tillstånd. Enligt västerlänningar kan balkanfolk endast föra brutala krig och leva i primitiva, smutsiga och okulturerade miljöer. De förödmjukar varje kulturuttryck som skapas på Balkan och anser att det är en halvkultur som skapats av en hybridras från Balkan. Balkan fungerar som en bild av det som är förbjudet och omänskligt, så Dušan Bjelićs utsaga att Balkan är en europeisk septiktank verkar väldigt tydlig och logisk (Bjelić, 2006). I sina beskrivningar av Balkan har svenska resenärer också bekräftat och ytterligare etablerat den starka statusen av västerländsk diskurs om Balkan.

6. Sažetak

Ovaj se završni rad bavi *balkanizmom* kao osobitim zapadnjačkim diskursom o Balkanu u švedskim putopisima. Zahvaljujući specifičnoj naravi putopisa, koja dozvoljava jasno izricanje određenih stavova, mišljenja i pretpostavki, oni postaju plodno tlo za dodatno razvijanje i učvršćivanje balkanističkih stereotipa kao činjeničnog stanja. Najveći doprinos kritici balkanizma svakako je ostvarila Maria Todorova u svojoj knjizi *Imaginarni Balkan* (1997.) Osim Todorove, u ovom se radu spominje i knjiga *Polutani dugog trajanja* (2014.) autora Andree Matoševića te autorice Tee Škokić, koja nudi kritiku balkanizma ne slijedeći u cijelosti kritički smjer Todorove. Unatoč nesuglasicama, važno je izvući valjan zaključak iz obaju kritičkih pristupa tom fenomenu, svakako podcrtavajući njegovu prisutnost, kao i činjenicu da nam znanje o Balkanu dolazi sa Zapada, koji neprestano, svjesno ili nesvjesno, sudjeluje u njegovu hermeneutičkom stvaranju. Švedski se putopisci, naročito oni spomenuti u radu, u svojim opisima Balkana i Balkanaca oslanjanju na stereotipe, opisujući fleksibilnu kategoriju Balkanaca kao primitivnu, surovu, barbarsku i neuglednu, odnosno i sami doprinose stvaranju novih imaginarija.

Abstract

This thesis explores the presence of Balkanism, manifested as a particular Western discourse on the Balkans in Swedish travelogues. Due to the very nature of the genre, which allows opinions, presumptions and attitudes to be expressed straightforwardly, travelogues offer a breeding ground for the Balkanic stereotypes to thrive and further establish themselves as facts. Balkanism has been thoroughly examined and criticized by Maria Todorova in her work titled *Imagining the Balkans* (1997.). In addition to Todorova, this thesis refers to *Bastards of Long Duration* (2014.), written by Andrea Matošević and Tea Škokić, the work which explores and criticizes Balkanist discourses but does not strictly follow the line of criticism in Todorova. Despite the differences, it is important to draw a valid conclusion from both critical approaches and once again draw attention to the existence of Balkanism and the fact that it is the West that continuously partakes, consciously or unconsciously, in the hermeneutical construction of the knowledge and understanding of the Balkans. Swedish travel writers, particularly those discussed in this work, have greatly contributed to the phenomenon of balkanism by adhering to stereotypes in depicting the peoples from the Balkans as nothing but primitive, rugged, barbarian and unsightly.

7. Litteraturförteckning

Bjelić, Dušan I. (2006). *The Balkans: Europe's Cesspool*. University of Minnesota Press

Duda, Dean (2012). *Kultura putovanja: Uvod u književnu iterologiju*. Zagreb: Naklada Ljevak

Lidström, Carina (2017). Reseberättelser i Sverige. Litteraturbanken (<https://litteraturbanken.se/presentationer/specialomraden/Reseberattelsen.html>)

Matošević, Andrea; Tea Škokić (2014). *Polutani dugog trajanja: Balkanistički diskursi*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku

Miladinović, Sanja (2005). *På vift i den europeiska Orienten: Om svenska resenärers skildringar av Balkan*. I *Kulturstudier i Sverige* (s. 673-687). Linköping: Linköping University Electronic Press

Solar, Milivoj (2005). *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga

Todorova, Maria (1996). *Konstrukcija zapadnog diskursa o Balkanu*. föreläsningstexten (file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/02_todorova_konstrukcija_zapadnog_diskursa_o_balkanu.pdf)

Todorova, Maria (2009). *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press, Inc.